

De testamenten gemaakt voor de professie als geschiedkundige bronnen

Het uitzonderlijk belang van de testamenten als bronnen voor de mentaliteitsgeschiedenis en de geschiedenis van het dagelijks leven, moet niet meer worden aangetoond¹). Toch werd één bepaalde soort testamenten tot op heden nooit systematisch bestudeerd, nl. de testamenten gemaakt door de novicen vóór hun professie. Deze bronnen bieden uiteraard dezelfde gamma van gegevens als de andere testamenten, doch bovendien geven zij o.m. de mogelijkheid tot het bestuderen van de sociale stand van de ingetreden en van de werkelijke beleving van de armoede in de kloosters. Deze laatste studie werd al te dikwijls gemaakt op grond van de statuten of constituties, die als wetgevende bronnen wel de norm, doch niet de feitelijkheid weergeven. Ook de visitatieverslagen moeten in dit verband worden aangewend, hoewel eveneens met kritische zin en voorzichtigheid. De testamenten gemaakt voor de professie zijn daarentegen uitzonderlijke betrouwbare bronnen. Zij zouden hoognodig moeten worden verzameld uit de abdijsarchieven en het notariaat en uit de vele fondsen waarin zij als *grossa* of afschrift voor de begunstigten konden terechtkomen.

Als konkrete voorbeelden worden hier twee testamenten gepubliceerd, één van Grimbergen (1676) en één van Dielegem (1742). Beide bevinden zich nu in het Algemeen Rijksarchief te Brussel en bleven tot op heden onbekend. Het zijn twee testamenten voor notaris gemaakt, wat uiteraard invloed had op de formulering. De notarissen gebruikten immers formulierboeken voor het opstellen van hun testamenten²).

¹) In de handboeken van heuristiek en historische kritiek worden de testamenten meestal stiefmoederlijk of niet behandeld. In de reeks *Typologie des sources du moyen âge occidental*, o.l.v. L. GENICOT, Turnhout, 1972 vv. is het deeltje over *Les actes privés* nog niet verschenen. Meer gegevens vindt men in de rechtskundige handboeken onder de hoofdingen: privaats recht, familiaal recht of successierecht. Daar wordt soms ook wel eens een historische evolutie gegeven. Voor de religieuze opvattingen in de testamenten, zie o.m. R. FOLZ, *L'esprit religieux du testament bourguignon au Moyen Age*, in *Mémoires de la société d'histoire du droit pour les pays bourguignons, comtois et romands*, 1957, blz. 7-28; M.-S. de NUCE de LAMOTHE, *Piété et charité à Toulouse de la fin du XIIe siècle au milieu du XVe siècle d'après les testaments*, in *Annales du Midi*, 1964, blz. 5-39 en M.-T. LORCIN, *Les clauses religieuses dans les testaments du plat pays lyonnais aux XIVe et XVe siècles*, in *Le Moyen Age*, 1972, 78, blz. 287-323.

²) Zie b.v. M. GRAUWEN, *Richtlijnen voor jonge notarissen uit de 15de eeuw*, in *Archief-*

Het Grimbergse testament werd gevonden in het kerkarchief van Dilbeek³⁾, hoogstwaarschijnlijk omdat de broer van de erflater, Jan Nicolai, meier was aldaar. Het werd opgesteld door Jakob De Bruyne, openbaar notaris te Grimbergen.

Joost Nicolai, de jonge erflater, is een telg uit een familie van meiers. Zijn twee zusters zijn gehuwd met de meiers van Grimbergen en Pamel; zijn broer Jan is meier van Dilbeek. Het beroep van zijn tweede broer, Filips, wordt in de tekst niet vermeld. Uit de registers van de abdij Grimbergen⁴⁾ weten we dat Joost werd ingeschreven als afkomstig van Dilbeek, waar hij geboren werd op 13 juni 1653. Bij het opstellen van zijn testament was hij dus 22 jaar oud. Zijn ouders heetten Gabriël en Anna Vander Smissen. Op 8 maart 1676, een maand na het verlijden van zijn testament, deed hij inderdaad zijn professie en in 1677 werd hij reeds priester gewijd. Hij oefende de functies uit van supprior en novicemeester en werd daarna onderpastoor te Sint-Brixius-Rode(Meise). Op 12 november 1693, veertig jaar oud, overleed hij in de abdij aan een koortsaanval⁵⁾ na bijna achttien jaar professie en zestien jaar priesterschap. Hij wordt beschreven als een vroom man, die veel hield van alleen zijn en religieuze kalmte⁶⁾.

De jonge novice maakte in zijn testament nogal wat onderscheid tussen zijn broers en zusters, doch het was uit rechtvaardigheidsgevoel. Tegenover twee van hen voelt hij zich niet verplicht en zij krijgen elk slechts zes rijngulden. De beide anderen, die zijn studies hebben bekostigd en bovendien het nodige voor zijn professie hebben geleverd, zullen elk precies evenveel krijgen, nl. de helft van zijn bezit en zijn studieboeken. De titels worden spijtig genoeg niet konkreet geciteerd.

Enigszins bevreemdend is de juridische formule aan het einde van de tekst, waarin de erflater zich het recht voorbehoudt zijn testament te veranderen naar believen. Wellicht heeft de notaris deze clause gewoon

en *Bibliotheekwezen in België*, 1969, XL, nr. 1-2, blz. 148-156, met de daar vermelde bibliografie.

³⁾ M. GRAUWEN, *Inventaris van het kerkarchief van de Sint-Ambrosiusparochie te Dilbeek, tweede deel en index*, Brussel, 1976, blz. 51, nr. 33.873.

⁴⁾ Abdijarchief Grimbergen, registers II 28, blz. 13 en II 28bis, fol. 101vo. — Wij danken konfrater J.P. De Meyer die ons deze inlichtingen heeft bezorgd.

⁵⁾ Reg. II 28bis, 101vo: «Obiit in monasterio maligna febre correptus uti et precedens, R.D. Judocus Nicolai,...». Het kan dus een epidemie geweest zijn, zie C. BRUNEEL, *La mortalité dans les campagnes: le duché de Brabant aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Leuven, 1977, blz. 255-260.

⁶⁾ *Ibidem*, fol. 101vo: «...vir fuit devotus et solitudinis ac religiose quietis amantissimus».

overgenomen uit zijn formulierboek zonder vermelding van het standpunt van het kerkelijk recht, dat juist het maken van een testament voorschreef aangezien het vrij beheer of het eigendomsrecht aan de geprofeste niet meer toekwam⁷⁾.

Het Dielegemse testament van Benedikt Jan Darthe werd gemaakt voor zijn plechtige professie. Ook al is dit testament pas uit de 18de eeuw, toch is de erflater moeilijker te identificeren aangezien de bronnen over Dielegem zeer schaars zijn. Gelukkig vinden we over hem een twaalfstal regels in het *Necrologium*, uitgegeven door J. Lavalleye⁸⁾. Zo weten we dat Benedikt Jan Darthe te Brussel werd geboren op 21 september 1722 en dat hij op twintigjarige leeftijd zijn professie aflegde. Na zijn priesterwijding, die in 1745 moet hebben plaatsgevonden, was hij op verscheidene plaatsen onderpastoor, daarna in zijn abdij supprior en provisor en tenslotte pastoor te Meusegem. Daar had hij veel te lijden van de Fransen⁹⁾. Hij stierf op 3 september 1794, bijna 72 jaar oud, in het 53ste jaar van zijn professie en na 49 jaar priesterschap¹⁰⁾.

Ook in dit testament komt een merkwaardige bepaling voor, dat nl. na de plechtige professie nog een onderhoudsgeld wordt betaald aan de prior tot aan de eerste H. Mis. Evenzo komt ook hier nog de clausule voor betreffende het recht op een latere herroeping of verandering van het testament.

De evolutie van deze opvattingen in het kerkelijk recht en vooral hun beleving in de praktijk zullen door het verzamelen en bestuderen van

⁷⁾ De huidige bepalingen van het kerkelijk recht betreffende het maken van een testament door degenen die eenvoudige of eeuwige geloften afleggen vindt men in de *Codex iuris canonici*, canon 569. Het verbod aan de eenvoudige geprofesten het gemaakte testament te veranderen zonder toelating van de H. Stoel in canon 583, 2°. Men dient echter op te merken dat het onderscheid tussen eenvoudige en eeuwige (of plechtige) geloften in de 17de eeuw nog niet werd gemaakt. Joost Nicolai legt slechts éénmaal professie af en wordt het volgend jaar reeds priester gewijd. Zie vooral G. MERCIER, *Le testament des novices. Les prescriptions du droit canonique et les formalités du droit civil*, Rome, 1963, in-8°, XVIII-207 blz., met bibliografie, doch zonder historisch overzicht. Enkele gegevens ook in J. WEIER, art. *Testament*, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, dl.9, Freiburg i.Br., 1964, kol. 1380-1381 en A. DUMAS en R. NAZ, art. *Testament*, in *Dictionnaire de droit canonique*, dl.7, Parijs, 1965, kol. 1190-1206. Voor de geschiedenis der geloften, zie o.m. J.G. GERHARTZ, «*Insuper promitto*», *die feierlichen Sondergelübde katholischer Orden*, Rome, 1966, in-8°, XXXI-331 blz. (*Analecta Gregoriana*, 153).

⁸⁾ Le «*Liber Mortuorum*» de l'abbaye de Dilighem, uitg. J. LAVALLEYE, in *Analecta Praemonstratensia*, 1926, II, blz. 85.

⁹⁾ J. LAVALLEYE, o.c., blz. 85: «...multa a Gallis perpeusus...». De franse opeisingen, inkwartieringen en brandschattingen, die de opheffing van Dielegem voorafgingen, worden in de vorige paragraaf van het *Necrologium* vermeld (blz. 85).

¹⁰⁾ Zoals dikwijls in de necrologia worden deze jaren naar boven toe afgerond.

deze soort testamenten veel aan duidelijkheid kunnen winnen. De enige bedoeling van deze publikatie was het probleem te stellen en een studieonderwerp aan te bieden.

Mankevosstraat 71

W.M. GRAUWEN O. Praem.

1860 Meise

Bijlage I

(AR. *Kerkelijk archief van Brabant*, nr. 33.873).

1676, 5 februari. — Joost Nicolai, novice te Grimbergen, doet, alvorens zijn professie af te leggen, voor notaris afstand van zijn tijdelijke goederen aan de overige vier kinderen. Zijn broer Filips en zijn zuster Elisabeth krijgen slechts zes rijns gulden. Anna Louisa en Jan krijgen elk de helft van zijn goederen en studieboeken omdat zij hem hielpen bij het bekostigen van zijn studies en van het nodige voor zijn professie. Anna Louisa en haar man verklaren op 21 mei 1677 hun helft ontvangen te hebben.

Op heden den vijffden february XVIIJ sessentseventich, is gecompareert voor my, Jacques de Bruyne, openbaer notaris byden Raide van Brabant geadmitteert tot Grimbergen residerende, ende inde presentie vande getuygen naergenoempt, in propren persooene fr. Judocus Nicolai, novice gecleet ende nochtertyt ongeprofessit binnen den cloostere van Grimberghen, verclaerende van intentie te wesen de werelt te verlaeten, ende met Goidts gratie cortelinghe syne professinghe te doen binnen den selven cloostere, willende ierst ende vooral disponeren van syne tytelycke goederen, hem by Godt almachtich op deser werelt verleent. Ende om tselve te effectueren, heeft gemaectt ende gelaeten, laet ende maeckt mits desen allen de selve syne achter te laetene goederen, tsy haeffve oft erffve, waer ende tot wat plaetsen die gelegen syn, oft bevonden sullen worden, egeene vuytgescheyden oft gereserveert, aen joffrouwe Anna Loyse Nicolai, huysvrouwe van sr. Jacques vanden Berch, meyer der hoofbanck van Grimbergen, voor d'eene hellicht, ende aen Johannes Nicolai, meyer van Dielbeke etc. voor dandere hellicht, wesende syns testateurs suester ende broedere, om allen de selve syne achter te laetene goederen alsoo tusschen hen gelyckelyck gepaert ende gedeylt te worden, met seclusie van syne andere suester ende broeder, ende dat vuyt oirsaecke ende redene de voorgenoemde syne erffgenaemen voor hem, testateur,

vele hebben verschoten ende becosticht, soo van hem te onderhouden in syne studie, als in het becostigen tghene hy noodich is hebbende tot syne aenstaende professinghe. Van welck verschiet de selve syne erffgenaemen elck sullen maecken ende malcanderen overgeven specificatie oft rekeninghe, ende tghene deen oft dander meer sullen hebben verschoten, tsy van geleden interest oft anderssints, dat sal de selve vuytte gereetste middelen, by hem testateur achter te laeten, voeren vuyt trecken, ende de reste voorts gelyckelyck deylen alsvoere. Op den last van te geven ende tellen aen Philippus Nicolai ende aen joffrouwe Elisabeth Nicolai, huysvrouwe vanden meyer van Pamele, oyck syns testateurs broeder ende suestere, elck sesse Rinsguldenen eens, daarmede de selve sullen blyven vuyt syne voordere successie.

Item aengaende de boecken hem testateur gedient hebbende in syne studie, sullen de voors. joffrouwe Anna Loyse ende Johannes Nicolai, synen suester ende broedere onder malcanderen deylen oft gelyck vercoopen, soo hen gelieven sal. De selve syne eenighe ende universele erffgenaemen nommerende ende instituerende mits desen, willende ende begerende tghene voors. alsoo sal stadtgrypen ende achtervolght worden, tsy by forme van testament, codicille, donatie inter vivos, oft anderssints, soo tselve in eeniger manieren van vuyttersten wille sal connen oft moghen effect sorteren, alwaert soo alle solempniteyten hiertoe gerequireert in desen nyet en waeren geobserveert, de selfve derogerende mits desen, reserverende nochtans syn veranderen, minderen ende meerderen soo dickwils hem gelieven sal.

Aldus gedaen ende gepasseert tot Grimbergen ten daeghe ende jaere voors., present Jeronimus Tambuyser ende Johannes van Boxel als getuygen hiertoe geroepen ende gebeden, ende den testateur ende getuygen gevraeght oft sy conden schryven hebben geantwoert Jae, ende dyenvolgende de minute deser benefens my notaris onderteekent.

Quod attestor

J. de Bruyne, notarius publicus, 1676.

Den ondergheschreven sr. Jaecques Vanden Berch, mejer der hoofthancke van Grimberghe ende joffrouwe Anna Louise Nicolai, sijne huijsvrouwe bekennen ende verclaeren midts desen voldaan te zijn vande hellicht van het goetd, bij wettighe lotinge, competerende aen Judocus Nicolai, gepasseert voor schepenen van Itterbeke ende Dielbeke opden vijffden novembris 1669, onderteekent Verhasselt, ende bij testament hier vooren staende, aen ons door den voors. Judocus Nicolai voor de

hellicht gemaect. Ende dat door sr. Joannes Nicolai, meijer van Dielebeke.

In teecken der waarheijt hebben wij dese onderteekent desen eenentwintighsten Meij 1677.

J. Vanden Berch, 1677 Anna Lowise Nicolae.

Bijlage II

(AR. Kerkelijk archief van Brabant, nr. 6964 bis).

1742, 13 september. — Benedikt Jan Darthe van de abdij van Dielegem, maakt zijn testament enkele dagen voor zijn plechtige professie, voor notaris J. Damiens te Brussel. Hij legateert 250 gulden aan de prior voor zijn onderhoud tot aan zijn eerste H. Mis; zijn gewezen voogd zal een lijfrente stellen van 600 gulden waarvan de intrest zal dienen tot zielemissen voor ouders, grootouders en vrienden; het overige zal aan Carolina Deforet en aan zijn nicht Elisabeth van der Linden te beurt vallen.

Op heden den derthiensten september seventhien hondert twee en viertigh comparerende voor mij onderghescreven als openbaeren notaris, geadmitteert in haere Majesteijds souvereynen Raede geordonneert in Brabant, tot Brussele residerende ende in de presentie van de getuijghen naergenoempt, den heere Benedictus Joannes Darthe, ongheprofest religeus in d'ordre van den heijlighen Norbertus, binnen de vermaerde abdije van Dielegem, gesont van lichaem, gaende ende staende, sijne memorie, verstant ende sinnen over alles machtigh wesende, gelijk aen mij notario ende de naergenoempde getuijghen volcomentlijck is ghebleken, den welcken alsoo hij van intentie is soo tot meerdere eere ende glorie Godts als tot saeligheijdt sijnder siele metten eersten ofte naer weijnighe daghen te doen sijne sollemnele professie in de voorschreve abdije van Dielegem, dan heeft eerst ende voor al willen maecken ongedwonghen van jemandt vuijt sijnen eijghen ende vrijen wille dit sijn testament ende ordonnantie van vuijtersten wille, willende ende begeerende dat het selve sal stadt grijpen ende sijn volcommen effect sorteren het sij bij forme van testament, codicille, donatie tusschen de levende ofte ter saecke van de doot, ende anderssints, soo ende gelijk een christen mensche testament alderbest naer de geestelijcke ende weirelijcke rechten

soude connen ofte moghen subsisteren, niet teghenstaende alle sollemnitejden van recht ende costuijme wegen gerequireert in dese, niet en waeren geobserveert, aen de welcke hij mits desen wel expresselijck heeft gederogeert, revocerende tot dien ende wederroepende alle voorgaende testamenten, codicillen ende alle andere maeckagien ofte specien van vuijttersten wille bij hem testateur hier voorens eenighsints ghemaect, het sij voor notaris, ofte ander signature.

In den eersten heeft hij heere testateur sijne aenstaende, met Godts gratie te doene professie gerecommandeert in handen van Godt almachtigh, sijnen Schepper ende Salighmaecker, Maria sijne ghebenedijde moeder, den heijlighen Norbertus ende allen het hemelch geselschap, verhopende dat de selve sal gheschieden soo tot meerdere eere ende glorie Godts als tot saligheijdt sijnder siele alsvoren.

Waermede comende ter dispositie van sijne tijdelijcke goederen, hem bij Godt almachtigh op desen wereldt verleent, wilt ende begeert hij testateur dat vuijt sijne naerlaetenteijdt sal worden ter handt ghestelt aen sijnen eerweerdighen heere prior eene somme van twee hondert vijftigh guldens courant ghelddt, hetgene sal dienen tot sijne noodtsaeckelijckheijdt, het welck hij sal noodigh hebben tot den dagh van het celeren van sijne eerste misse.

Item is den wille ende begeerte van hem heere testateur dat sijnen gewesenen momboir sal aen leggen op lijffrente eene somme van sesse hondert guldens courant gelt ten lijve van hem testateur om voor den interest van dien gecellebreert te worden soo vele missen van requiem tot laefenisse van de sielen van sijne ouders, groot ouders, ende andere overledene vrienden als den selven interest jaerelijcks sal vuijtbrenghe aen rathe van thien stuijvers jeder misse.

Ende ingevalle sieur Michael Stillemans, sijns testateurs cosijn, de voorschreve somme van sesse hondert guldens courant gelt wilt behouden op erffrente aen rathe van drij ende een halff par cento tot datter sal gevonden worden eene occasie om die ter lijffrente aen te leggen, dat het selve hem sal gepermitteert sijn ende daer van optie ende keus hebben.

Verclaerende voorts hij testateur dat alle sijne schulden voldoen sijnde, ende alle sijne noodtsaeckelijckheijdt alnoch noodigh hebbende betaelt ende besorgt sijnde, den wille ende begeerte te sijn van hem testateur dat allen den overschot van sijne naerlaetentheijdt sal gheproffiteert ende genoten worden door jouffrouwe Carolina Deforet, dochter Josephus Deforet, ende Elisabeth van der Linden, sijne testateurs nichte.

Reserverende hij nochtans testateur hierinne de macht ende facultejdt

om dit sijn testament ende ordonnantie van vuyttersten wille te revoce-
ren, annuleren, veranderen, verminderen ende corrigeren soo dickwils
hem dat goet duncken ende ghelieven sal.

Ende aen den heere testateur ende getuijghen door mij notario
ghevraeght sijnde ofte sij conden schrijven, hebben alle geantwoordt dat
jae.

Aldus gedaen ende ghepasseert binnen de voorschreve abdije van
Dielegem, ten daeghe, maende ende jaere voorschreven, ter presentie van
Jan de Becker ende Maximilianus Buijs, als getuijghen hier over gheroep-
en ende ghebeden, sijnde de minute deser becleedt met eenen segel van
twelf stuijvers, bij den voorschreven heere testateur ende getuijghen
benefpens mij notario onderteeckent. Quod attestor, J. Damiens, notarius
1742.